

УДК 32.001:329.11+32:316.75

DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2019.24.22>

ІДЕОЛОГІЧНІ ВІДМІННОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ ТА НЕОЛІБЕРАЛІЗМУ

Валерій Майданюк

Львівський медичний інститут

вул. Валер'яна Поліщука, 76, 79015 м. Львів, Україна

Розглянуто еволюцію ідеологій неоконсерватизму та неолібералізму щодо ролі держави в суспільстві та відмінності їх соціальної політики. Досліджено особливості зміни візії свободи, толерантності та сімейних цінностей неоконсерваторів та неолібералів. З'ясовано, що неоконсерватизм та неолібералізм пройшли тривалу еволюцію в поглядах на регуляторну роль держави в економіці та суспільстві й сформували чіткі відмінності в соціальній політиці. Неоконсерватизм залишився на позиціях класичного лібералізму, відстоюючи ідею мінімальної ролі держави, зведену фактично до теорії «нічного сторожа». Натомість неолібералізм еволюціонував з ідеології, що протистояла державі, в доктрину, яка виправдовує втручання держави заради ефективного функціонування суспільства, перейшовши на соціал-демократичні позиції «держави загального добробуту», яка має вирішити матеріальні проблеми громадян й імперативно забезпечувати рівність.

З'ясовано відмінності підходів до соціальної політики, розуміння сім'ї та прав національних та гендерних меншин на прикладі програм Республіканської та Демократичної партії США. Основними ідеологічними розбіжностями між неоконсерваторами та неолібералами є різні погляди на права мігрантів та гендерних меншин, зокрема ЛГБТ-спільноти. Ще одним безкомпромисним роз'єднувальним фактором обох ідеологій стала моральна дилема щодо абортів: неоконсерватори прагнуть їх обмежити і навіть заборонити, апелюючи до «святості життя», а неоліберали наголошують на індивідуальному праві та свободі жінки розпоряджатися своїм тілом без втручання суспільства чи держави. Неоконсерватори ставлять пріоритетом захист прав корінних мешканців та громадян і наголошують на важливості християнських та моральних цінностей, у той час як неоліберали абсолютизують індивідуальну свободу й толерантність до інших суспільних ідентичностей. Попри контраверсійність підходів, обидві ідеології акцентують на власній відданості демократичним цінностям та захисті свободи людини, наголошуючи на оптимальності саме їхніх ідеологічних концептів.

Ключові слова: ідеологія, неоконсерватизм, неолібералізм, цінності, соціальна політика.

Зростання популярності в європейському та американському політичному дискурсі тематики розширення прав мігрантських та гендерних меншин, розуміння меж толерантності та різні погляди на роль держави актуалізують давню ідеологічну дискусію між лібералами та консерваторами, яка у ХХІ ст. стала протистоянням між неоконсерватизмом та неолібералізмом.

У зв'язку з цим актуалізується проблема з'ясування ідеологічних відмінностей між неоконсервативною та неоліберальними ідеологіями щодо їхньої візії соціальної політики та ролі держави в її реалізації, а також межі та ступеня їх толерантності до гендерних і національних меншин.

У середині ХХ ст. західний консерватизм під впливом суспільних тенденцій, кризи лібералізму та соціальних революцій трансформувався у неоконсерватизм, пристосувавши традиційні консервативні цінності до реалій постіндустріального суспільства. Як зазначає Авксент'єв, ідеологічний фундамент неоконсерватизму являє собою синтетичне поєднання низки консервативних і ліберальних принципів [1], при тому, що класичний

консерватизм понад сотню років протистояв ліберальним ідеям, захищаючи привілеї еліт та монархічні традиції. У соціокультурному та морально-етичному аспектах неоконсерватизм залишився в межах традиційного консервативного дискурсу, відстоюючи християнські, моральні, сімейні цінності та національний патріотизм. В ідеології неоконсерватизму чільне місце посідають проблеми меж свободи і мінімальної держави, надмірний вплив на економіку якої вважається шкідливим.

Сучасні консерватори вважають себе істинними репрезентантами цінностей свободи, прав людини та демократії, на протиположному до лібералізму, який схиляється до збільшення регуляторної ролі держави в соціумі та приділяє більшу увагу рівності та толерантності замість свободи. У світоглядному плані неоконсерватизм виступає за пріоритет принципу свободи над принципом рівності. Як констатує Шевченко, рівність можлива тільки як рівність можливостей, але не як рівність умов і результатів [10, с. 280]. Захищаючи ідею свободи й прав людини, неоконсерватизм акцентує, насамперед, на обов'язках індивіда перед суспільством. Поява в країнах Заходу великої кількості мігрантів, популяризація проблем гендерної ідентичності, заклики до розширення прав ЛГБТ-спільнот зумовили актуалізацію популярності консервативних, національно-релігійних цінностей, які ставлять за мету захистити традиційну західну цивілізацію від нових впливів та змін, які нині ідеологічно підтримують неоліберали.

За кілька сотень років історії ліберальна ідеологія, яка формувалася як доктрина рівності та свободи, також пройшла системну аксіологічну еволюцію, змінивши чимало своїх початкових поглядів на суспільні цінності та їх пріоритетне розуміння. На еволюцію лібералізму вплинула Велика економічна депресія 1929–1933 рр., яка змусила переглянути роль держави в економіці, а також соціал-демократичні та соціалістичні ідеї, які інкорпоровали концепт соціальної справедливості. Неолібералізм почав характеризуватися інституційним втручанням держави в життя суспільства та посиленням процесів державно-монополістичного регулювання економіки. Замість «нічного сторожа» класичного лібералізму чільне місце в теорії неолібералізму тепер належить ідеологемі «держави загального добробуту» (welfare state) та «соціальної ринкової економіки», сприяючи появі умов для формування суспільної відповідальності (ідеологема, запозичена у соціал-демократії) [6, с. 252]. За словами Г. Куц, основна відмінність сучасного лібералізму від класичного лібералізму полягає в суттєвому перегляді ставлення до державного регулювання економіки [6, с. 252].

Ідеологічний зсув неолібералізму «вліво» помітний на прикладі соціально орієнтованої політики Демократичної партії США як найбільш впливової ліберальної платформи. У другій половині ХХ ст. вплив «нових лівих», зокрема феміністичних та марксистських, ідей набув особливого поширення в американських університетах, які фактично стали інтелектуальними центрами світового лібералізму. Оксфордський політолог Дж. Грей називав їх «останніми редуками марксистської теоретичної думки», а С. Ліпсет зауважує, що академічні марксистські спільноти мають великий вплив на формування політичних поглядів активістів Демократичної партії [7]. Цей вплив проявився у появі в неолібералізмі традиційної для «нових лівих» гендерної та феміністичної риторики, захисту меншин та ідей соціальної справедливості й розподілу на користь бідніших верств. Чимало конгресменів-демократів із числа афроамериканців підтримують соціалістичні ідеї перерозподілу й навіть називають себе соціалістами [7]. А білоруська дослідниця Гетьман, аналізуючи програму американських демократів за 1990-ті рр., зауважує, що платформа, в основу якої було покладено ідею так званого «третього шляху», ґрунтувалася на синтезі кращих сторін ліберальних і соціал-демократичних підходів [4, с. 47].

З еволюцією лібералізму змінюється й оцінка свободи індивіда, яка в неолібералізмі набуває дещо іншої якості на відміну від класичного лібералізму. Як зазначає П. Шрьодер,

коментуючи принципи лібералізму, «позитивна чи матеріальна свобода, означає, що хтось є вільним від турбот і злиднів, вільним від хвороб, бідності чи безробіття. Саме це ліберали мають на увазі, коли говорять про свободу від (чогось)» [2, с. 9]. Як слушно констатує О. Безрук, ступінь свободи індивіда, як і його цінність, залежать від наявності матеріальних та фінансових ресурсів [2]. Тобто в неоліберальному світогляді не може бути свободи в бідності, і роль уряду полягає в забезпеченні гідних матеріальних умов життя кожного індивіда, що означає курс на побудову соціальної держави для найбідніших коштом інших платників податків. Отже, як зауважує М. Прунак, відбулася еволюція лібералізму з ідеології, що протистояла державі, в таку, що виправдовує втручання держави заради ефективного функціонування суспільства [8, с. 61].

Неоконсерватори ж у цьому питанні залишаються на позиціях класичного лібералізму, критикуючи широкомасштабну соціально орієнтовану державну підтримку. Чимало прихильників неоконсерватизму вважають невиправданим спрямовувати податки на тих, хто не робить належного внеску в розвиток суспільства (перш за все, йдеться про мігрантів та безробітних) [9, с. 52–53]. Прикладом неконсервативного підходу є неоконсервативна політика адміністрації Р. Рейгана та М. Тетчер. Програма республіканців базувалася на скороченні державних соціальних витрат та бюджетних програм, обмеженні фінансування освітніх програм, соціальних програм для пенсіонерів і незахищених прошарків суспільства, реформуванні медичного страхування та охорони здоров'я. Пріоритетним став жорсткий економічний прагматизм: зниження податків для великих корпорацій, мінімізація функцій держави та стимулювання пошуку роботи для тих, хто може працювати, але більше покладається на державну допомогу. Неоконсерватори аргументували свій курс тим, що коли держава бере на себе керівні і контролюючі функції в житті індивіда, вона тим самим знищує його ініціативність, активність, позбавляє людину багатьох благ, яких вона змогла б досягти без протекторату держави. Основна відмінність між неоконсерваторами та неолібералами в оцінці ролі держави нині полягає в її визначенні як обмеженого регулятора суспільно-економічних процесів або ж покладенні на неї відповідальності за справедливий розподіл благ.

Найяскравіше ідеологічні відмінності і навіть протистояння між неоконсерваторами та неолібералами помітні на прикладі США, де Республіканська партія вважається більше схильною до неоконсервативних цінностей, а Демократична партія відстоює неоліберальну програму. Хоча, як зазначає американський професор політичних наук Т. Патерсон, двопартійна система стимулює партії займати схожі позиції, формувати аналогічні програми, спираючись на середньостатистичного виборця заради досягнення головної цілі – перемоги на виборах [4, с. 43]. На початку 2000-х рр. політичні платформи обох партій змістилися до центру та стали подібними через прагнення переманити електорат опонентів, однак ідеологічні відмінності між провідними американськими партіями залишилися. А після виборів 2016 р. навіть стала помітною безкомпромісність їхніх ідеологічних позицій.

Як констатує Василенко, демократи за часів Б. Обама вважали основною перешкодою на шляху соціально-економічного розвитку США надмірну концентрацію фінансових ресурсів у руках найбагатших американців та відстоювали ідею справедливого перерозподілу багатства через підвищення податків і бюджетних витрат [3, с. 106]. Республіканці ж, як захисники великого та середнього бізнесу, відстоювали звуження ролі держави в економічному житті та максимально низьке податкове навантаження як засіб стимулювання економіки. На прикладі республіканців та демократів яскраво помітні відмінності традиційного консервативного та ліберального електорату.

Демократів схильні підтримувати мешканці мультинаціональних великих міст, мігранти, расові та гендерні меншини, жіночі рухи та прихильники державних програм соціального захисту населення, а також освічена прогресивна молодь, прихильна до прогресивних змін та реформування суспільної традиційної моралі, тобто всі верстви, зацікавлені в розширенні громадянських свобод, достатньо прогресивні для перегляду традиційних цінностей, та широкі кола малозабезпечених або тих, хто потребує підтримки держави.

Натомість електорат республіканців, які борються за традиційні американські цінності, складається із заможних громадян, великого бізнесу та частини середнього класу, а також переважно білих громадян різного соціального статусу, християнського віросповідання, які проживають зазвичай поза великими мегаполісами та в провінційній місцевості.

Особливо показовими ідеологічними відмінностями між американськими неоконсерваторами та неолібералами були у передвиборчих програмах Д. Трампа та Х. Клінтон під час президентських виборів 2016 р. Демократи пропонували продовження соціально орієнтованої ліберальної політики президента Б. Обами та виступали за підтримку і розвиток реформи охорони здоров'я «Obamacare» (Patient Protection and Affordable Care Act), а також пропонували введення мит для великих фінансових організацій, збільшення податків для багатих, зокрема, окремий 4% податок для тих, хто заробляє понад 5 млн доларів, підвищення податків на дорогу власність, кошти з яких пропонувалося спрямувати на підтримку соціальних програм для жінок після пологів, безробітних та мігрантів [5, с. 117].

Натомість передвиборча програма Д. Трампа містила яскраво виражені неоконсервативні елементи: відмову від програми «Obamacare» як дорогої для держави та штатів, зменшення податків для корпорацій 35 до 15% та створення сприятливих умов для бізнесу, щоб компанії не перенесли виробництва за кордон. Республіканці також обіцяли збереження соціальної підтримки малозабезпечених американців та пенсіонерів, насамперед, громадян США, захищаючи «традиційну Америку» американських підприємців і створюючи нові робочі місця для американців.

Особливо показовою є відмінність між неоконсерваторами та неолібералами на прикладі міграційної проблеми. Наслідуючи традиційні неоліберальні принципи, американські демократи виступили за продовження міграційної реформи, видачу громадянства нелегальним мігрантам, виділення великих державних сум на їх медичне обслуговування, відмову від їх депортації за протерміновані візи та можливість возз'єднання з сім'ями. «Ми вважаємо, що імміграційне забезпечення має бути гуманним і відповідає нашим цінностям» [12]. А ті іммігранти, «які вже живуть у Сполучених Штатах і роблять свій внесок у нашу країну, мають бути повністю включені до нашого суспільства через правові процеси. Ми маємо терміново виправити нашу недосконалу міграційну систему, яка розриває сім'ї й утримує робітників в тіні – і створити шлях до громадянства для законослужняних сімей, які вже тут» [12]. Запропоноване також створення спеціального відомства у справах мігрантів, якому держава виділятиме фінансові гранти на програми адаптації, а також здобуття безплатної вищої освіти [5, с. 117].

Цікавим прикладом побутової дискусії неолібералів та неоконсерваторів щодо доцільності бюджетних освітніх програм для мігрантів коштом американських платників податків, стала відповідь критикам із Республіканської партії в соцмережі Instagram, в одному з продемократичних пабліків, де констатується, що навіть та величезна сума, яку демократи пропонують спрямувати на освіту мігрантів, становить лише 6% від марних воєн, які вела республіканська адміністрація Дж. Буша в Афганістані та Іраку.

Готовність субсидіювання неолібералами мігрантських соціальних програм, як у США, так і в політиці урядів ЄС, впливає, в тому числі, й з ідеологічних цінностей

сучасного неолібералізму. Зокрема, європейський ліберальний ідеолог П. Шрьодер із цього приводу зазначав, що справжня «толерантність не дозволяє жодних винятків і щодо раси та статі. І якщо люди просять притулку в якійсь країні, вони вимагають не більше, аніж толерантного ставлення до своєї людської гідності. Людська гідність означає, що треба забезпечити кожному його недоторкану сферу. Держава має створити правові передумови для цього, адже лібералізм завжди виступав за поліпшення зовнішніх умов життя людей» [11, с. 16].

Натомість у програмі республіканців виражена традиційна для консерваторів риторика захисту національних інтересів американців: депортація з країни мільйонів нелегальних мігрантів та забезпечення пріоритету під час прийому на роботу громадян США. «Нелегальна імміграція загрожує всім, експлуатує платників податків і ображає всіх, хто прибув в Америку легально» [13]. Неоконсерватори запропонували зменшення міграції, особливо з мусульманських країн, у тому числі, шляхом будівництва стіни на кордоні з Мексикою для захисту від потоків мігрантів. Така диференціація мігрантів також пояснюється традиційними консервативними концептами збереження християнської цивілізації та вбачанням консерваторами «ісламської загрози».

Ще однією дискусійною темою між цими ідеологіями стало відмінне розуміння сімейних цінностей, в яких неоконсерватори підтримують традиційну родину, зазначаючи, що «шлюб між одним чоловіком і однією жінкою є тисячолітньою основою для вільного суспільства і виховання дітей та культурних цінностей» [13]. Натомість демократи наголошують, що будуть захищати й права ЛГБТ та боротися за їх розширення, що включатиме всебічні федеральні антидискримінаційні заходи для ЛГБТ-американців, рівні права у сферах працевлаштування, громадського житла, кредитування і федерального фінансування: «Ми забезпечимо, щоб зовнішня політика Америки включала підтримку ЛГБТ-людей у всьому світі» [12].

Водночас в ідеологічній суперечці з неолібералами сімейних цінностей частина американських консерваторів навіть схильна піти на міграційний компроміс – підтримати збільшення числа мігрантів, але лише з латиноамериканських країн. Частина консерваторів вважає, що традиційне католицьке віросповідання латиноамериканських мігрантів та несприйняття ними ідей ЛГБТ допоможе республіканцям здобути нових виборців та успішніше протистояти демократам.

Безкомпромісним роз'єднувальним фактором між неолібералами та неоконсерваторами стала також тема абортів, проти розширення можливостей для яких виступають неоконсерватори. У програмі республіканців наголошено на «святості людського життя» і підтверджується, що «ненароджена дитина має фундаментальне індивідуальне право на життя, яке не може бути порушено. Ми не будемо фінансувати або субсидувати охорону здоров'я, що включає фінансування абортів» [13]. Натомість демократи підтримують програму державного фінансування безпечних та легальних абортів, як складову умову реалізації прав жінок. «Ми будемо боротися із зусиллями Республіканської партії повернути в минуле жіночі репродуктивні права» [12]. Неоконсерватори ж категорично не погоджуються з пріоритетом репродуктивних прав жінки, які ліберали виводять з ідей свободи людини, особистого самовизначення та соціальної справедливості незалежно від статі, над правами ще не народженої дитини, апелюючи до гуманістичних та християнських цінностей.

Вищезазначені відмінності у поглядах на мігрантів, гендерні питання та проблема абортів стали роздільним фактором не лише для американських республіканців та демократів, але й характерні, в тому числі, для політичного дискурсу європейського неоконсерватизму та неолібералізму.

Неоконсерватизм та неолібералізм пройшли тривалу еволюцію в поглядах на регуляторну роль держави в економіці та суспільстві й сформували чіткі відмінності в соціальній політиці. Неоконсерватизм залишився на позиціях класичного лібералізму, відстоюючи ідею мінімальної ролі держави, зведену фактично до теорії «нічного сторожа». Натомість неолібералізм еволюціонував з ідеології, що протистояла державі, у доктрину, яка виправдовує втручання держави заради ефективного функціонування суспільства, перейшовши на соціал-демократичні позиції «держави загального добробуту», яка має вирішити матеріальні проблеми громадян й імперативно забезпечувати рівність. Основними ідеологічними розбіжностями між неоконсерваторами та неолібералами є різні погляди на права мігрантів та гендерних меншин, зокрема ЛГБТ-спільноти, та моральна дилема щодо абортів. Неоконсерватори ставлять пріоритетом захист прав корінних мешканців та громадян і наголошують на важливості християнських та моральних цінностей, у той час як неоліберали абсолютизують індивідуальну свободу й толерантність до інших суспільних ідентичностей. Попри контраверсійність підходів, обидві ідеології акцентують на власній відданості демократичним цінностям та захисті свободи людини, наголошуючи на оптимальності саме їхніх ідеологічних концептів.

Список використаної літератури

1. Авксентьев А. Эволюция идеологии та политики неоконсерватизма. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Питання політології». 2015. Вип. 17(912). С. 188–193.
2. Безрук О. Неолібералізм: соціально-філософський аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Теорія культури і філософія науки». № 1114. С. 20–24.
3. Василенко Д.В. Бюджетна політика США. Сучасний стан та актуальні проблеми. *Проблеми міжнародних відносин*. 2012. С. 98–110.
4. Гетман К.Ю. Кризис партийной идентичности и другие особенности партийной системы США современного периода. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2001. № 3. С. 43–49.
5. Ирхин Ю.В. Выборы 45-го Президента США: ключевые особенности, технологии, результаты. *Ars Administrandi (Искусство управления)*. 2017. Том 9. № 1. С. 111–131.
6. Куц Г.М. Неолібералізм в європейській та англо-американській традиціях. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 133. С. 249–258. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_133_26.
7. Липсет С.М. Третьего пути не существует (Перспективы левых движений). *Политические исследования*. 1991. № 5–6.
8. Прунак М. Виклик лібералізові: критика, але не заперечення. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2005. № 1. С. 60–67.
9. Шаклейна Т.А. Стратегия США после Обамы. Какое наследие оставили демократы республиканцам. *Международные процессы*. 2016. Том 14. № 4. С. 49–66.
10. Шевченко Ю.Т. Идеология неоконсерватизма. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2011. № 6 (62). С. 279–285.
11. Шрьодер П. Лібералізм. Принципи і цінності лібералізму та їхній вплив на політичні цілі. Київ, 2014. 27 с.
12. The 2016 Democratic Party Platform. URL: <https://democrats.org/about/party-platform/#civil-rights>.
13. The 2016 Republican Party Platform. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/2016-republican-party-platform>.

IDEOLOGICAL DISTINCTIONS OF THE SOCIAL POLICY OF NEONCONSERVATISM AND NEOLIBERALISM

Valerii Maidaniuk

Lviv Medical Institute

Valeriana Polishchuka str., 76, 79015, Lviv, Ukraine

The evolution of the ideologies of neo-conservatism and neo-liberalism in relation to the role of the state in society and the differences in their social policy are considered. The peculiarities of changing the vision of freedom, tolerance and family values of neoconservatives and neo-liberals are investigated. It has been discovered that neo-conservatism and neo-liberalism have undergone a long evolution in the views on the regulatory role of the state in the economy and society and have formed clear distinctions in social policy. Neo-conservatism remained at the positions of classical liberalism, advocating the idea of a minimal role of the state, built in fact to the theory of “night watchman”. Neo-liberalism, meanwhile, evolved from the ideology that opposed the state into a doctrine justifying state intervention for the sake of the effective functioning of society, moving to the social-democratic position of the “welfare state”, which should solve the material problems of citizens and imperatively ensure equality.

The differences between approaches to social policy, understanding of the family and the rights of national and gender minorities are illustrated by the example of the programs of the Republican and Democratic Party of the United States. The main ideological differences between neo-conservatives and neo-liberals are different views on the rights of migrants and gender minorities, in particular the LGBT community. Another uncompromising unbundling factor between both ideologies has been the moral dilemma of abortion that neoconservatives seek to restrict and even ban, appealing to the “holiness of life”, while neoliberals instead emphasize the individual right and the freedom of women to dispose of their bodies without interference by society or state. Non-conservatives prioritize the protection of the rights of indigenous peoples and citizens and emphasize the importance of Christian and moral values, while neoliberals absolve individual freedom and tolerance for other social identities. Despite the controversy of approaches, both ideologies focus on their own commitment to democratic values and the protection of human freedom, emphasizing the ideals of their ideological concepts.

Key words: ideology, neo-conservatism, neoliberalism, values, social policy.